

De das in Oost-Vlaanderen⁽¹⁾

Sinds de prehistorie is de das bij ons thuis. Door de mens in de loop van de tijden steeds meer naar het leven gestaan, is hij momenteel in Vlaanderen teruggedrongen tot Midden-Limburg, Haspengouw en een stukje Maasvallei. De historische bronnen vertellen ons echter meer over de vroegere aanwezigheid van Grimbeert in de provincie Oost-Vlaanderen.

In de Geuzentijd ontvolkte het platteland er met rasse schreden, een onverhoopte kans voor vele diersoorten om het verloren terrein te heroveren. Niet enkel op wolven en vossen, maar ook op dassen, in wezen veel onschuldiger en zelfs tembaar indien zij als jong worden gevangen, werd de jacht toen open verklaard als nooit voorheen. In Sint-Martens-Latem en Deurle alleen al werden toen 61 dassen gevangen en in de periode tussen 1586 en 1783 werden binnen de grenzen van de kasselrij Gent officieel 207 dassen gedood. Uit de 19de eeuw bereiken ons nog amper twee berichten over de vangst van dassen: een in Ename en een in Nazareth, dit op een ogenblik dat tot in 1950 in Brabant nog steeds ‘dassenclubs’ actief waren (zoals in het Zoniënwoud).

Deze en tal van andere wetenswaardigheden over het onfortuinlijke dier vindt men uitvoerig beschreven in ‘De das in Vlaanderen’ van Dirk Criel (1997).

Uit dat werk onthouden wij voor hieronder over de habitat van de das twee dingen. Ten eerste dat hij zich het liefst ophoudt in stevige, maar gemakkelijk doorgraafbare bodems met een goede afwatering (om het onderlopen van het gangenstelsel te voorkomen) en in hellingen en taluds beschermt door

⁽¹⁾ Voor de kritische lectuur van mijn beide artikels en de waardevolle suggesties dank ik de anonymus of anonyma. In mijn erkentelijkheid betrek ik ook eindredacteur José Cajot.

kreupelhout. Zo vormden middeleeuwse ‘donken’ voor hem een gedroomde verblijfplaats, die hem tevens de rust bood waar hij zo op gesteld is.

Ten tweede dat de das zeer plaatsgetrouw is. Een dassenfamilie bewoont decennia-, indien mogelijk zelfs eeuwenlang, haar burcht en ook na verjaging keert zij vaak terug naar deze stek, met het risico dat die door een nieuwkomer zoals de vos is ingepalmd⁽²⁾. Een dassenburcht telt meestal meer dan één toegang (*hol*), waarbij vaak een indrukwekkende door de uitgraving ontstane aardhoop aansluit: de stortberg (*berg*).

Op p. 51 vindt men in de genoemde publicatie ook een toponiemenlijst voor het Vlaamse landsgedeelte. Oost-Vlaanderen is er vertegenwoordigd met: 1. Dasput 1571 *op den Dasputte* in Denderwindeke; 2. Dasstraat in Wondelgem; 3. Dassenveld en Dasveldeken 1708 het *Dasseveldeken* in Wetteren. Drie op acht-entertig vermeldingen, die worden aangevuld met de namen Destelbergen en Desteldonk, waarvan wordt aangenomen dat zij het woord *dessel* ‘kleine das’ bevatten.

De gelegenheid om het toponymische bestand ter zake even bij te stellen met behulp van de documentatie nu aangereikt door het in de maak zijnde ‘Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen’ (TWZOV).

In het onderstaande kleine corpus springen de vormen met *daas*- i.p.v. met de te verwachten vorm *das*-⁽³⁾ meteen in het oog: Daasdonk, Daasbroek, ... Een vergelijking met *dael* naast *dal*, (*To*)*maes* naast (*To*)*mas* leert ons echter meer: mogelijke rekening van gedekte vocaal wanneer de vorm in verbogen positie kwam: *dael* uit *dale*, (*To*)*maes* uit (*To*)*mase* of uit (*To*)*masekin*. Voor *daes* geldt hetzelfde.

(2) Wat Jacob van Maerlant al wist: 1287 *Experimentator seghet dat die das te make ne pleghet hole dar hi rusten sal en verder want de vos hi smelter in* (doet zijn gevoeg in een dassenburcht) *ende dan ne wils meer no min die das ende uliet sire varde aldus so bliuet dat ol Reinarde*, der Naturen Bloeme (VMW 1, 820)

(3) De vorm *das* vindt men in alle woordenboeken. Enkel de allervroegste attestatie luidt anders: “*melotus : daas*” uit het Limburgse Glossarium Bernense van 1240 (VMNW 1, 820).

Vooraf echter een vleugje morfologie van de Germaanse talen. Daar onderscheidt men, naast de coördinerende of nevenschikkende composita (b.v. *weer-wolf* ‘man in de gedaante van een wolf’), de subordinerende of onderschikkende composita. Genitiefcomposita zijn bij uitstek subordinerende composita aangezien het eerste lid hier het tweede bepaalt. Een opvallende groep van de genitiefcomposita vormen in de toponymie de namen met als eerste lid een diernaam in de genitief enkelvoud.

Enkele voorbeelden van Dietse bodem: 1164 *Hertesberge*, nu Hertsberge; 1188 *Wolfshil*, te Sint-Kruis bij Aardenburg en 1201 *Wolvesdal*, te Ukkel⁽⁴⁾.

Voor een naam als Daasdonk kan zo worden uitgegaan van: **dases-donc* (naast **dasses-donc*)⁽⁵⁾, een vorm die in betoonde open syllabe tot rekking en vocaalverdonkering leidde. In het Oudnederlands was de rekking een afgesloten proces omstreeks 1100⁽⁶⁾.

(4) Naar Gysseling 1997, 13. Zeer uitvoerig en diepgaand over dat type van plaatsnamen handelt J. Van Loon in Van Loon 1981, 170-176. Nu eens is dat soort namen ‘historisch’ (denk voor *Wolfshil* b.v. aan de vangst of het opmerken van één wolf) te verklaren, dan weer ‘ecologisch’ (zoals in het geval van *Dasberg* ‘dassenburcht’).

(5) Vgl., met gaaf bewaarde morfologische structuur, *Dasberg* (Keulen) 948 kop. 12de eeuw *Thassesberg*, uit Germ. **Thahses berga-*.

(6) Een soortgelijke eigenaardigheid (*naten* – naast nu gewoner *natten* – als gerekte verbogen vorm van *nat*) vindt men in een plaatsnaam als *Natendries* in 1. Ename/Mater 1239 *ad locum qui dicitur Natendrisic*; 1278 *le Natendriesch*; 1590 *ten Naetendriessche, ten Nattendriessche*, 2. in Bevere/Eine 1389 *capellania de Natendriesghe*; 1428 *te Nattendriessche*; 1473 *ten Naten driessche*; eind 15de eeuw *bijden Natten driessche* en 3. in Melden 1410 *den Naten driesch*, met telkens uitspraak [noatendri.s], wat in het verleden aanleiding gaf tot verkeerde verklaringen zoals ‘bij *aten* d.w.z. grazen’. Vgl verder met *nate/natte*: in Boekhout 1311 *in loco qui dicitur Natendijc*; 1360 *in Naten dijc*; in Denderbelle 1430 *den Naten mersch*; 1572 *den Nate mersch*; in Denderhoutem/Iddergem 1442 *den Naeten mersch* (met na a later toegevoegde *e*); 1571 *inden Nate meersch*; in Schellebelle/Wanzele 1574 *den Natten bos, inden Naten Bosch*; en – omgekeerd – talloze voorbeelden *Ter Naad* > *Ter Nat*, b.v. in Herzele ca. 1390 *ter Nat*; in Meerbeke 1353 kop. 1405 *ter Nat*.

Het adjectief *smal* verschijnt op zijn beurt als *maele, smale*: in Evergem 1445 *vp Smaelackere*; ca. 1500 *vp Smalackere*; in Vosselare 1332 *de Smale aex*; in Bambrugge 1433 *in Smalen belc*; in Drongen 1373 *de Smaelbrouc* (tgov. in Elsegem 1417 *Smalbrouc*); in Eksaarde 1360 *den Smaellen buunre*; in Wondelgem

In het licht van deze verklaring van de naam Daasdonk is het nu erg verleidelijk om een naam als Desteldonk (966 *Thesledung*) op dezelfde wijze uit te leggen en er qua woordvorming zelfs een chronologische voorloper van Daasdonk in te zien: Germaans **thahsila-* (diminutief van **thahsu-*) + **dunga-* 'donk', een stamcompositum, waarvan de slot-*a* dan verdoft verschijnt in *Thesle-*. Dat is ook de verklaring die M. Gysseling in 1960 voorstelde (TW, 265). Destel (962 kopie 11de eeuw *Thesle*), het eerste deel van de naam Destelbergen, verklaarde hij toen als Germaans **thahsu-* + **lauha-* 'bos' (TW, 264-265). Destel benoemde oorspronkelijk het centrum van het dorp. In de 13de eeuw werd *berge*, dat. van *berg*, aan Destel toegevoegd: 1119 kop. 13de eeuw *Descelberge*. *Berge* is de naam van een zuidelijk aansluitend terrein⁽⁷⁾. M. Gysseling herhaalde deze verklaringen in 1978 (Gysseling 1978, 17 en 18).

In 1980 en 1986 herzag M. Gysseling deze opvatting. Net als de naam van het Hollandse eiland Tessel, verklaarde hij Destel in Desteldonk en Destelbergen als Germ. **thehslō-* 'bijl, bijlvormige verhevenheid', een opvallende hoogte in het landschap dus (Gysseling 1980, 186 en Gysseling 1986, 9).

Mogelijk schuilt datzelfde merkwaardige element effectief in de naam van de beide genoemde naburige plaatsen⁽⁸⁾. Geheel zeker is dat echter niet, waardoor voor de naam Desteldonk de 'kleine das'-verklaring niet helemaal dient te worden verlaten.

1369 *den Smalen dam*; in Kluzen/Sleidinge 1233 *Smaldung*; 1445 *vp Smaeldonc*; in Eksaarde 1349 *de Smale donch*; in Assenede 1437 *inde Smaeldonc*; in Evergem 1301 *in Smalen gauer*; ca. 1450 *de Smalle gauer*; in Afsnee 1410 *in Smaelcoutre*; 1463 *Smalcoutere*; in Elst ca. 1410 *de Smaelcoutre*; in Outer 1381 *den Smalen merssch*; in Zeveneken ca. 1400 *ant Smal hoedeuelt, an Smaeloedevelt*; in Assenede ca. 1280 *int Smale repeken*; in Landegem 1403 *in Smael velt*; in Aardenburg 1470 *den Smallen waterganc*; 1479 *anden Smaelen waterganghe*; denk ten slotte aan de familienaam De Smalle/De Smaele.

(7) Ten onrechte is lang gedacht dat het hier gaat om de naam van een tweede oude entiteit, **Bergene*, die dan later in de entiteit *Thesle* zou zijn opgegaan.

(8) Het gebeurt inderdaad meer dat (elders zeldzame) toponymische elementen in een vaak klein gebied opvallend productief waren: denk aan de naam Sleie in de streek van Zottegem-Herzele, Lache in de streek van Zottegem.

Vaak is *daes* naderhand begrepen als *de haes*, wat wellicht het geval is voor 1449 *te Haespitte* in Wetteren⁽⁹⁾. Hazen schuilen nu eenmaal niet in putten, maar vertoeven in een bovengronds leger van enkele dagen. Typische namen op basis van *haas* zijn daarom Hazenakker en Hazengras.

Voor Zeeuws-Vlaanderen is er het duistere *Dassachte* in Heile: 1280 *anden dijc diemen heet Dassachte*; 1395 *an den manpat die men heet de Hassatte*; 1435 *ande Assachte*. Het VMNW (1, 820) suggereert *das* als eerste lid. Om voor de hand liggende redenen was *dassen* bij dijkmeesters echter slechts een kort leven beschoren. Mnl. *sate* 'grondslag van een dijk, binnendijk' (met *sachte* als hypercorrecte vorm, vgl. – omgekeerd –, Vroegmnl. *grat* door 'slappe uitspraak' voor *gracht*), zou hier als tweede element kunnen passen, maar een vergelijkbare vorm als *Zandachte*⁽¹⁰⁾ bemoeilijkt deze verklaring.

Helemaal geen *das*-toponiem is *Dagzolder* < *Daszolder* in Sint-Denijs-Boekel 1325/50 *up den Dassolre* en in Gentbrugge 1601 *opden Dachsoldere*. Hierin schuilt wel niet **da(r)schsolre* 'dorszolder' (vgl. 1571 *den Derswyncle* in Sint-Lievens-Esse) want koren werd niet op zolders, maar op vloeren gedorst. *Den dassolre* wordt daarom wellicht beter verklaard uit de (in de toponymie onbegrepen geraakte) vorm *den tassolre*, met Mnl. *tas* 'stapel, inz. stro of hooi'.

⁽⁹⁾ Het MNW (11, 119) had het veelvuldige voorkomen van de naam al opgemerkt: "Merkwaardig is het groot aantal Haasdonken en Hazedonken in ons land en in het buitenland (zie o.a. *Nom. Geogr. Neerl.* III, 322). Evenals bij Vosdonk, Beersdonk, Wolfsdonk en Hondsdonk valt hier te denken aan verblijfplaatsen of legers van dieren".

Een Antwerps voorbeeld van een verholen **Daasdonk* lijkt de naam *Haasdonk* in Kontich/Lint: 1431 *de Haesdonc* en 1665-1766 *de Haesdonck* > 1514-1665 *den Haesdonck* (Van Passen 1962: 250). Wat onduidelijker is de naam *Hazendonk* in Zonhoven/Houthalen 1427 *Hassen donck*, 1434 *Hasendonck* (Molemans 1982, 396): < **Dassendonk*?

⁽¹⁰⁾ Een bezitting van Sint-Pieters van Gent nabij Otene: 1269 *terras nostras de Zandachte*; 1281 *de curte de Sandachte*.

Corpus⁽¹¹⁾**Denderwindeke**

1535 *anden Dacenberch*

1267 kop. 1405 *prope Dashaghe*; 1552 *op Dassaghe*

1306 *Lisbeth de Daesholle*; 1396 *Gillis van Dassole*; 1569 *te Dassole*

1468 *le champ de Dasputte*

Dentergem (West-Vl., nabij Oost-Vl.)

1415 *Lauwers van Daesdonc*; 1474 *te Daesdonc* (De Flou 3, 73).

***Destelbergen**

962 kop. 11de eeuw *Thesle*.

***Desteldonk**

966 *Thesleding*

****Gentbrugge**

1601 *opden Dachsoldere*

***Gijzegem**

kort na 1351 *op Dachs smere* (?); 1380 *de Dach smeere*; 1457 *de Donsmeere*

***Heile** (Zeel. Nl, ten ZW van Aardenburg)

1280 *anden dijc diemen heet Dassachte*; 1395 *an den manpat die men heet de Hassatte*; 1435 *ande Assachte*

Lokeren

1467 *in de Rijdt ande Daesdonc*

Moorsel

1548 *vp Daesbroec velt*; 1571 *upt Haesbrechts velt*

(11) Symbolen: * = betwifelbaar als das-toponiem; ** = geen das-toponiem. Alle vormen uit het TW en het TWOZV behoudens vermelding van de bron.

14de eeuw *ane de Dasscherveken*

Nevele

1355 *vp de Neder daesdonc*; 1460 *ten Daesdoncke*; 1530 *ten Daesdonck*

Opdorp

1490 *thofflant aen Dasbroec*; 1572 *opt Daesbroeck*

Overmere en Uitbergen

(Uit.) 1409 *in de Haesdonc*; 1418 *Dhaesdonc*; (Ov.) 1536 *Haesdongen* (De Potter & Broeckaert, Overmere, 3)

**Sint-Denijs-Boekel

1325/50 *up den Dassolre*

Sint-Lievens-Esse

15de eeuw *vp Dashol*

Sleidinge en Waarschoot

(Sl.) 1388 *ande Daesdonc*; 1397 *ter Daesdonc*; (W.) 1447 *den Daesdonc*; 1469 *den Daesdonc*; 1482 *boven der Daesdonc*; 1482 *inden Haesdoncbrouc*

Vrasene

1569 *op Dasdonck*; 1571 *op Dasdonc*

*Wetteren

1430 *anden Haespit*; 1449 *te Haespitte*
ca. 1708 *het Dasseveldeken*

Literatuur

- Criel, D. (m.m.v. A. Eryvynck) *De das in Vlaanderen. Een verhaal in zwart en wit*. Hasselt, 1997.
- Gysseling, M. "Inleiding tot de toponymie, vooral van Oost-Vlaanderen". *Naamkunde* 10 (1978), 1-24.

- Gysseling, M. "Speurtocht in het vroege verleden van Gent en omgeving". *Naamkunde* 12 (1980), 180-194.
- Gysseling, M. "Composita". *Naamkunde* 13 (1981), 118-130.
- Gysseling, M. "Uit de vroege geschiedenis van Gent en de Oost-Oudburg". *Jaarboek van de Heemkundige Kring De Oost-Oudburg* 23 (1986), 5-87.
- Gysseling, M. "Geschiedenis van de verbindingsklank in samenstellingen". *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. Jaargang 1997, 9-26.
- MNW = Verwijs, E. & J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*. 1-9. 's-Gravenhage, 1885-1929.
- Molemans, J. (m.m.v. J. Mertens) *Zonhoven. Historisch-naamkundige studie*. Zonhoven, 1982.
- TW = Gysseling, M. *Toponymisch Woordenboek*. 1-2. Tongeren-Brussel, 1960.
- TWZOV, zie Van Durme, L. "De stille wording van een groots provinciaal project. Het 'Toponymisch woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen (tot 1500)' op basis van het door dr. Maurits Gysseling en andere onderzoekers nagelaten materiaal, exhaustief aangevuld", in: *Cultureel Jaarboek van de provincie Oost-Vlaanderen* 2008, 22-37.
- Van Loon, J. "De betekenis van toponymische samenstellingen". *Naamkunde* 13 (1981), 131-187.
- Van Passen, R. *Toponymie van Kontich en Lint*. Gent, 1962.
- VMNW = Pijnenburg, W. e.a. *Vroegmiddelnederlands Woordenboek*. 1-4. Leiden, 2001.

LUC VAN DURME